

Vogelbalans 2017

Thema Rode Lijst

Nieuwe Rode Lijst

Met welke vogelsoorten gaat het niet goed in Nederland? Daar gaat deze Vogelbalans over, die in het teken staat van de nieuwe Rode Lijst van Nederlandse broedvogels. Deze lijst, de vierde ooit gemaakt, vervangt de editie uit 2004. Een Rode Lijst geeft voor de opgenomen soorten de mate van bedreiging weer en een waarschuwing af. In Europa wordt een Rode Lijst vooral gebruikt om soorten die onder druk staan in de schijnwerpers te zetten. Daarnaast krijgen ook (bijna) uitgestorven broedvogels een prominente plek.

Het periodiek bijstellen van de Rode Lijst is een herhaalde controle van de gezondheidstoestand van de Nederlandse vogelstand. Hoe hangt de vlag er bij bedreigde en kwetsbare vogels bij? En kunnen soorten die het recent beter doen van de lijst af? De Nederlandse overheid gebruikt de Rode Lijst dan ook om de effectiviteit van het natuurbeleid te monitoren en om na te gaan of de internationaal afgesproken biodiversiteitsdoelen worden gehaald. Natuurbeschermingsorganisaties gebruiken de lijst om bij beschermingsacties de juiste accenten te zetten.

Het opstellen van de Rode Lijst vraagt om goede monitoringcijfers en analyse van aantallen en verspreiding, zoals bijeengebracht in het broedvogelmeetnet én de nieuwe Vogelatlas van Sovon. De Nederlandse Rode Lijst is een officieel overheidsdocument dat in de Staatscourant wordt gepubliceerd. De 'Rode, Oranje en Blauwe Lijst van doortrekkende en overwinterende vogelpopulaties in Nederland', zoals onlangs uitgebracht door Vogelbescherming, werkt grotendeels volgens hetzelfde principe maar ontbeert die officiële status.

Deze Vogelbalans gaat in op een aantal probleemsoorten. Tegelijk worden soorten belicht die er op dit moment zo goed voor staan dat handhaving op de Rode Lijst niet meer nodig is.

Resultaten in een notendop

- 87 vogelsoorten, 44% van het totaal aantal broedvogels.
- Verdwenen (9), Ernstig bedreigd (10), Bedreigd (12), Kwetsbaar (19), Gevoelig (37).
- Gevoelig: 22 relatieve nieuwkomers en 15 algemene soorten die sterk zijn afgenomen.
- 6 soorten meer dan op de vorige Rode Lijst, 14 nieuw.

Meer info: sovon.nl/rodelijst

Hoe komt een broedvogel op de Nederlandse Rode Lijst?

De overheid hanteert sinds 1994 vaste uitgangspunten voor het opstellen van Rode Lijsten. Zo worden objectiviteit en vergelijkbaarheid zo goed mogelijk gewaarborgd. De Nederlandse criteria wijken af van de internationale IUCN-criteria.

De Rode Lijst beperkt zich tot inheemse broedvogels die regelmatig in Nederland broeden of dat deden. Om precies te zijn: de aanwezigheid als zekere broedvogel in minimaal tien opeenvolgende jaren sinds 1900 moet aannemelijk zijn. Voor 186 soorten is beoordeeld of ze voldoen aan de criteria om op de Rode Lijst te komen.

Die criteria zijn gebaseerd op 1) de huidige zeldzaamheid (2013-2015), en 2) de mate van afname ten opzichte van de situatie rond 1950. Beide worden uitgedrukt in aantallen en verspreiding. Het aantal exemplaren betreft de totale omvang van de Nederlandse broedpopulatie, meestal het aantal broedparen maal twee. De verspreiding wordt bepaald aan de hand van het aantal atlasblokken van 5 x 5 km waarin de soort een waarschijnlijke of zekere broedvogel is.

De Rode Lijst is opgebouwd uit categorieën die oplopen in de mate van bedreiging: niet bedreigd, gevoelig, kwetsbaar, bedreigd, ernstig bedreigd en (in het wild) uit Nederland verdwenen. Hoe groter de afname en hoe zeldzamer de soort, hoe 'zwaarder' de categorie. Een talrijke soort kan hooguit als gevoelig op de Rode Lijst komen, namelijk wanneer de stand ten opzichte van 1950 minimaal gehalveerd is. Een broedvogel wordt pas als verdwenen beschouwd als deze meer dan tien jaar geleden voor het laatst met zekerheid broedde.

Verder lezen

VAN KLEUNEN A., FOPPEN R.
& VAN TURNHOUT C. 2017.
Sovon-rapport 2017/34.

afname

<25%	gevoelig	niet bedreigd	niet bedreigd	niet bedreigd
25-<50%	kwetsbaar	kwetsbaar	kwetsbaar	niet bedreigd
50-<75%	bedreigd	bedreigd	kwetsbaar	gevoelig
75-<100%	ernstig bedreigd	bedreigd	kwetsbaar	gevoelig
	1-249	250-2499	2500-24.999	≥ 25.000
	0-1%	1-5%	5-25%	≥25%

aantal exemplaren
broedvogel in % atlasblokken

Verdwenen, maar niet uit het hart

Broedvogels die zich in ons land vestigen lopen de kans, tenminste als ze algemener worden, om wat van hun mythische proporties kwijt te raken. Omgekeerd lijken verdwenen broedvogelsoorten steeds meer omgeven door een mystieke aura. Dat ligt misschien deels aan de romantische inborst van ons, vogelaars. Maar niet alleen, want verdwenen vogelsoorten stáán ook ergens voor.

De goudplevier voor de eindeloze schrale heide, de griel voor de open en stille duinen, de duinpieper voor de stuifzanden met polletjes buntgras. Inmiddels de kuifleeuwerik, de grauwe gors en binnenkort misschien wel de zomertortel voor...

In het rijtje kwijtgeraakte karaktervogels past ook de ortolaan. Icoon van een verdwenen landschap met eikenwallen, roggeakkers en bloemrijke bermen langs onverharde weggetjes. Hij hoorde bij de zandgronden maar zat ook weer niet overal, wat hem extra cachet gaf. De wat weemoedige zang, met regionaal verschillende dialecten, klonk al midden twintigste eeuw steeds minder. Slechts een enkeling toonde zich

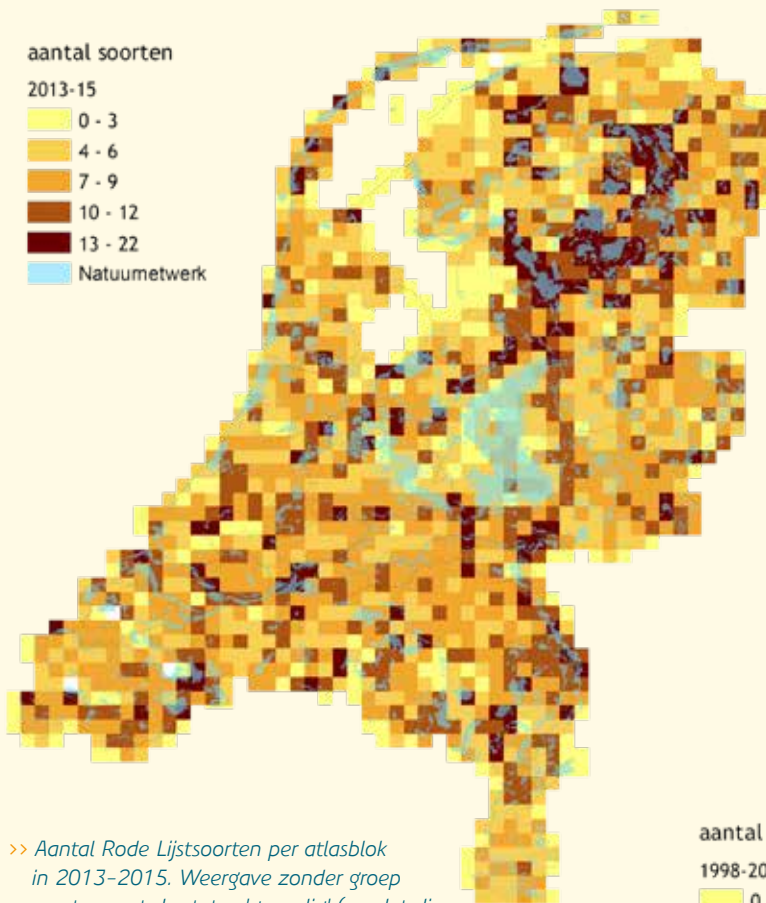
hierover bezorgd. De rond honderd paren midden jaren zeventig, in kaart gebracht voor de eerste broedvogelatlas, betekenden een aderlating ten opzichte van begin twintigste eeuw. Daarna was er geen redden meer aan. Net voor de eeuwwisseling verloren ook de laatste bastions in de Achterhoek en Midden-Limburg hun ortolanen.

Sindsdien moeten we het doen met een slinkend aantal trekkers. Want het uitsterfproces speelt zich af in heel Noordwest-Europa en om dezelfde reden als bij ons: industrialisering van het boerenbedrijf. Voor florerende ortolanenpopulaties moeten we minstens 300 km naar het oosten afreizen. Ook in Zuid-Europa zijn er nog heel wat ortolanen om ons hart te verwarmen.

>> In 2014 zong dit mannetje ortolaan in Reusel (NB), maar bleef broeden uit.
Foto: Paul Cools

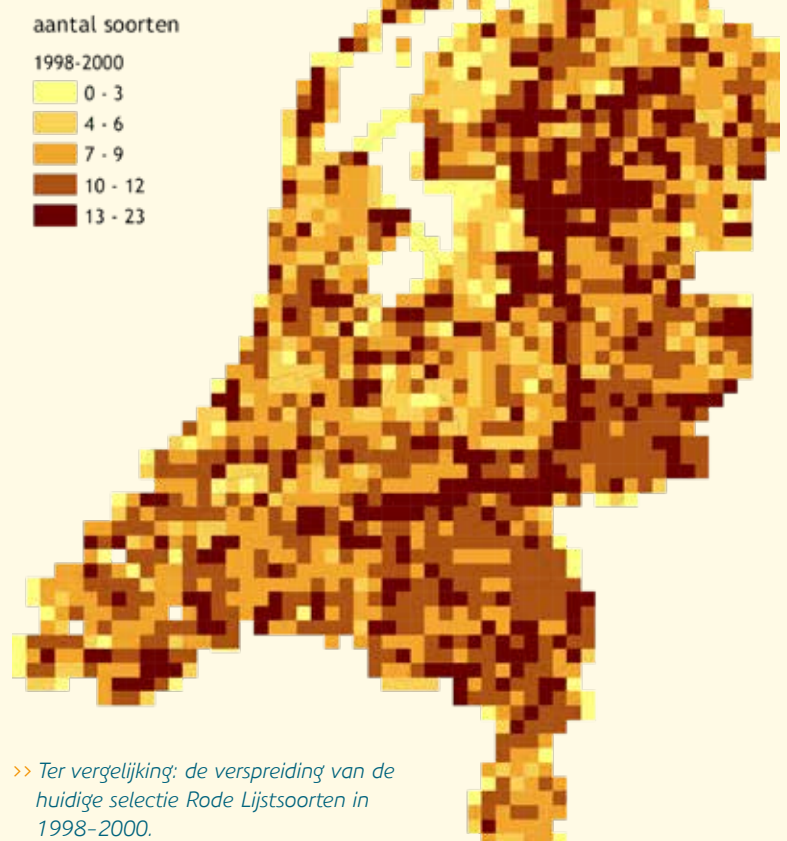
Veel Rode Lijstsoorten in Drenthe en Noordwest-Overijssel

>> Aantal Rode Lijstsoorten per atlasblok in 2013-2015. Weergave zonder groep soorten met de status 'gevoelig' (omdat die zowel nieuwe broedvogels als soorten met een afname vertegenwoordigt). Tevens is in de kaart de ligging van het Natuur Netwerk Nederland weergegeven, het netwerk van Natura 2000-gebieden en andere natuurgebieden in Nederland.

Bijna overal in Nederland vinden we in de broedtijd wel ergens een Rode Lijstsoort als broedvogel. Dit blijkt uit de verspreiding van Rode Lijstsoorten in de nieuwe Vogelatlas 2013-2015. Gaat het om concentraties van zulke soorten, dan liggen Drenthe en Noordwest-Overijssel ver aan kop. Hier vinden we niet alleen grote bekende natuurgebieden als De Wieden en Weerribben, Dwingelderveld, het Drents-Friese Wold en het Fochteloërveen, maar ook een scala aan andere natuureenheden die samen deel uitmaken van het Natuur Netwerk Nederland.

De concentratie in Drenthe en Overijssel lijkt recent nog versterkt te zijn. Veel Rode Lijstsoorten hadden tijdens de atlas van 1998-2000 een veel ruimere verspreiding dan nu. Hun aantal is, afgezien van enkele hotspots, vooral in het oosten en zuiden van het land duidelijk kleiner geworden. De duinen en het rivierengebied laten hetzelfde beeld zien.

>> Ter vergelijking: de verspreiding van de huidige selectie Rode Lijstsoorten in 1998-2000.

Ernstig bedreigd, maar veerkrachtig?

Op de nieuwe Rode Lijst staan heel wat oudgedienden. Broedvogels die er sinds de eerste lijst nooit meer vanaf kwamen. Soorten met sterk geslonken aantallen, maar van de andere kant: ze zijn er nog.

Neem het woudaapje. Het leest bijna als een sprookjesboek dat er in 1951 alleen al in de Reeuwijkse Plassen 120 paren huisden. Bijna net zo veel als in heel Nederland midden jaren zeventig. Dat was in een periode waarin woudaapjes overal in ons land begonnen te verdwijnen. Rond 1990, toen er jaarlijks maar een tiental werd ontdekt, leek het ongeveer gedaan. Maar zie, een kwart eeuw later zijn er nog steeds woudaapjes. Hooguit enkele tientallen, in jaarlijks sterk wisselende aantallen, maar toch. Ook in België en Duitsland boog de neergang recent om in een heel voorzichtig herstel.

Of pak de draaihals. Ooit ongewenst op de Veluwe, omdat hij mezenesten sloopt, en in sommige regio's een bewoner van hoogstamboomgaarden. Dat was rond 1975 al geschiedenis. Een steile achteruitgang bracht

de draaihals rond de eeuwwisseling op de rand van uitsterven. Tegen de verwachting in groeiden de aantallen weer tot enkele tientallen territoria. Nog steeds weinig, bovendien sterk geconcentreerd in Drenthe en de Veluwe, maar in ieder geval: niet uitgestorven.

Net als bij het woudaapje tasten we in het duister over het waarom. De afname is goed te verklaren uit landschappelijke ontwikkelingen, de recente opleving tart de verbeelding. Is het habitatverbetering, klimaatverandering of zijn het betere overwinteringsmogelijkheden? We zijn benieuwd of deze soorten er op de volgende lijst beter bij staan.

>> Maarten Sluijter. Foto: Albert de Jong

Strandplevier heeft rust nodig

Het loopt tegen het einde van het broedseizoen. De brede vlakte van het Verklikkersstrand bij Burgh-Haamstede zindert van de hitte. In de verte loopt het strand vol met badgasten. In het zand zijn brede sporen zichtbaar van terreinwagens die de strandpaviljoens bevoorraden.

'Strandplevieren hebben rustige gebieden nodig', vertelt Maarten Sluijter terwijl hij over de zandvlakte kijkt. Zulke stranden bezocht hij dit voorjaar veelvuldig voor het eindonderzoek van zijn opleiding Bos- & natuurbeheer. 'In april en mei kwam je hier nog vrijwel niemand tegen en heerste er rust. Toen liep ik hier rond om territoriale strandplevieren te zoeken. Ik zag ze luid roepend rondvliegen. Begin mei stond de teller op zeven mannetjes, waarvan de meeste gepaard waren. In mei, toen de plevieren net begonnen te nestelen, overspoelde een vloedgolf het strand en een paar dagen later stuwde een zuidwesterstorm het water nog een keer omhoog. De gevonden nesten waren daarna verdwenen en ik heb in de weken daarna geen nieuwe broedpogingen meer gezien.'

Sluijter maakte minimaal vijf rondes over de geschikte stukken strand op Voorne, Goeree, Schouwen en Walcheren. Hij trof er zo'n 20 paren aan. 'Dat is een substantieel deel van de Nederlandse populatie. De meeste strandplevieren zitten in de natuurgebieden wat verder in de Delta. Op het strand broeden ze in primaire duintjes, plekken met opgestoven zand waar biestarwegras groeit.'

Met zijn onderzoek, uitgevoerd bij Delta ProjectManagement, hoopt Sluijter de basis te hebben gelegd voor een beschermingsplan voor de strandbroeders. Daar heeft hij wel ideeën over. 'Zet de goede stukken strand af en plaats er een informatiepaneel bij. Leg uit dat er kwetsbare vogels broeden. Dat zou al een stuk helpen.'

↳ Strandplevier. Foto: Cozstiaan Beeke

Grote karekiet in breed perspectief

Voor veel vogelaars een ultieme sfeerbeleving: een windstille ochtend in mei, nevel boven een rimpelloos wateroppervlak en vanuit een brede rietkraag een luid, krassend 'karre-karre kiet-kiet'. Een dergelijke ontmoeting wordt in Nederland steeds zeldzamer. De aantallen van deze kritische moerasbewoner waren al gereduceerd tot een fractie van die in de jaren vijftig, maar recent zien we opnieuw een verontrustende afname. De klad zit erin, ook in de laatste bolwerken zoals de Randmeren.

De soort staat op de huidige Rode Lijst als Bedreigd, maar met maximaal enige honderden broedparen en een aanhoudend afnemende trend zal het niet lang duren voordat Ernstig bedreigd van toepassing zal zijn. Een van de belangrijkste oorzaken van achteruitgang is de afgenomen habitatkwaliteit. De

grote karekiet is afhankelijk van vitaal waterriet. Hij maakt zijn forse nest in stevige rietstengels boven het water en haalt zijn voedsel veelal uit of boven het water. Oppervlakte en kwaliteit van waterriet zijn echter sterk verslechterd, onder meer door verstard waterpeilbeheer.

Hier en daar is geprobeerd om via moerasontwikkeling nieuwe habitat voor de grote karekiet te ontwikkelen, echter zonder veel resultaat. In de overgebleven kerngebieden zoals de Loosdrechtse plassen wordt geprobeerd om het bestaande leefgebied te behouden en te verbeteren via een gerichte aanpak. Rietkragen hebben er te lijden van recreatie en van vraat door watervogels, in veel gevallen grauwe ganzen. Gerichte probleemanalyse zal hopelijk snel leiden tot verbeterende maatregelen in de overgebleven bolwerken van grote karekieten.

>> Mogelijke, waarschijnlijke en zekere broedplaatsen van grote karekiet in de drie op-eenvolgende atlasperioden.

2017 diep dal voor kwartelkoning

>> Kwartelkoning. Foto: Paul Cools

Bij de inventarisatie van het aantal roepende kwartelkoningen in 2017 staat de teller voorlopig op 36. Niet eerder werden zo weinig kwartelkoningen gemeld. Na een langjarige afname en een dieptepunt in 1996 veerde de populatie weer wat op, maar nu zakken we weer naar een nieuw minimum. Sterke aantalsfluctuaties van jaar op jaar zijn in grote delen van Europa normaal voor kwartelkoningen. Dat echter de slinger nu zó ver naar beneden uitslaat is bijzonder en loopt ook niet in de pas met internationale ontwikkelingen.

Opvallend is vooral de leegloop in de uiterwaarden van de Rijntakken. Voor dit gebied zijn in het kader van Natura 2000 zogenaamde instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd. Deze gaan ervan uit dat het gebied ruimte zou moeten bieden voor 160 kwartelkoningen. Dat aantal wordt bij lange na niet gehaald. In de afgelopen tien jaar vestigden zich hooguit 84 kwartelkoningen in de uiterwaarden, in het uitzonderlijke piekjaar 2008. In 2017 ging het slechts om een tweetal. De IJssel, met een relatief grote oppervlakte natuurterreinen die als hooiland worden beheerd, doet het beter dan Neder-Rijn en Waal.

Het is goed bekend welke maatregelen kwartelkoningen, als Bedreigd op de Rode Lijst, er bovenop kunnen helpen. Ze zijn beschreven

in een speciale brochure die Sovon eerder dit jaar opstelde voor Vogelbescherming Nederland. In de praktijk blijkt implementatie van de maatregelen weerbarstig. Niet alleen concurreren kwartelkoningen plaatselijk met andere natuurdoelstellingen, ook de schaal waarop maatregelen worden genomen is vaak nog te klein.

>> Torenvalken. Foto: Jens Stahl

Torenvalk steeds afhankelijker van de mens

De torenvalk was lang de talrijkste roofvogel in Nederland, maar het karakteristieke bidden tijdens de muizenjacht is steeds minder te zien. De aantallen zijn ten opzichte van 1950 minstens gehalveerd. Dit leidde ertoe dat de torenvalk nu voor het eerst op de Rode Lijst staat, als Kwetsbare soort.

De torenvalk kan niet goed overweg met de moderne landbouw. Als uitgesproken veldmuizenspecialist is hij afhankelijk van een prooi die weliswaar soms heel talrijk kan zijn, maar in het huidige welhaast steriele landbouwlandschap steeds minder uit de voeten kan. En dat terwijl torenvalken om meer dan alleen voedsel gebonden zijn aan boerenland. De soort is immers verdwenen uit de bossen, vanwege plaatselijke predatiedruk van vooral haviken, maar ook door afgenomen beschikbaarheid van nestgelegenheid. Zwarte kraai en ekster, nestleveranciers voor torenvalken, namen in bossen af. De meeste torenvalken broeden nu in nestkasten in agrarisch cultuurland en zijn daarmee afhankelijk geworden van de mens.

Die is niet overal behulpzaam. In sommige weidevogelgebieden bestaat weerstand tegen het plaatsen van torenvalkkasten, omdat de valkjes in muizenarme jaren ook wel eens weidevogelkuikens pakken.

Toch hoeft de toekomst voor de torenvalk niet uitzichtloos te zijn. Hij komt nog altijd in grote delen van Nederland voor en de aantallen kunnen relatief snel herstellen als zich gunstige voedselomstandigheden voordoen. Kleinschalige maatregelen in het boerenland kunnen al een beetje helpen om de neerwaartse trend om te buigen. Er is maar een beetje goede wil voor nodig om her en der wat extensief beheerde hoekjes of stroken grasland te laten staan en nestkasten te plaatsen en te onderhouden nabij geschikte voedselgebieden.

Minder koekoeken in een verarmende natuur

De roep van de koekoek, de ultieme voorbode van de lente, verstomt. De soort staat net als in 2004 als Kwetsbaar op de nieuwe Rode Lijst. Er huizen in de broedtijd nog maar enkele duizenden koekoeken in ons land. In mei een paar uurtjes buiten zijn, wordt niet meer per definitie opgeluisterd door de onmiskenbare roep.

Koekoeken verdwijnen vooral uit agrarisch cultuurlandschap, in natuurgebieden houden ze zich beter staande. De oorzaken zijn waarschijnlijk complex. Belangrijke waardvogels als graspieper en gele kwikstaart broeden steeds minder in boerenland. Ze zijn niet opgewassen tegen het intensieve grondgebruik met onder meer waterpeilverlaging en overdadig gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen. De deplorabele staat van ons boerenland bezorgt koekoeken zelfs een waarschijnlijk nog groter probleem, namelijk de sterke afname van hun favoriete voedsel, rupsen van (nacht-)vlinders. Daar komt bij dat kleine landschapselementen vaak zijn opgeruimd, terwijl de koekoek juist baat heeft bij een halfopen landschap met voldoende uitkijkposten.

In rietmoerassen huizen nog betrekkelijk veel koekoeken. Daar is de kleine karekiet de belangrijkste waardvogel, een soort die

het goed doet. Ook in sommige heidegebieden is de roep nog vaak te horen.

Omstandigheden tijdens de trek en in de overwinteringsgebieden spelen vermoedelijk een bedenkelijke rol. Recent onderzoek in Groot-Brittannië met gezenderde vogels toonde een verband aan tussen de trekroute en aantalsontwikkelingen. Britse koekoeken die de westelijke route volgden - via Spanje, over de Sahara naar Gabon en Congo - hadden lagere overlevingskansen dan soortgenoten die de oostelijke route gebruikten, via Italië. Droogte in Spanje is waarschijnlijk onderdeel van het probleem voor westelijke trekkers.

Verder lezen

- DAVIES N. 2015. De koekoek; Vals spel van de natuur. Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen.
- DYCK H., VAN STRIEN A.J., MAES D. & VAN SWAAY C.A. 2009. Biological Conservation 23: 957-965.
- HEWSON C.M., THORUP K., PEARCE-HIGGINS J.W. & ATKINSON P.W. 2016. Nature Communications DOI: 10.1038/ncomms12296.

Gevoelig, maar waarvoor?

Verder lezen:

- LEWIS A.J.G. *ET AL.* 2009. *British Birds* 108: 386-393.
 RUSTELL A. 2015. *British Birds* 108: 37-41.
 SIRIWARDENA G.M. 2006. *Ibis* 148: 255-265.

De achteruitgang van sommige soorten gaat niet ongemerkt. Iedere vogelaar kent de treurmars van de veldleeuwerik en menig stadsbewoner betreurt 'zijn' verdwenen huismussen. Bij andere soorten gaat het veel onopvallender. Dan zijn we maar wat blij dat er goede, jaarlijkse vogeltellingen zijn. Anders zouden we op zeker moment constateren dat een soort er bijna niet meer is, zonder te weten wanneer het proces van afname begon en hoe dat verliep.

Matkoppen behoren tot de laatste categorie. Bijna ongemerkt werden het er van jaar op jaar minder, maar het eindresultaat – 60% verlies binnen een kwart eeuw – spreekt boekdelen. Matkoppen kregen het trouwens niet alleen in Nederland voor de kiezen, maar ook in de omliggende landen. Uitgebreid Brits onderzoek leidde nog niet tot het verlossende woord. De matkop is gevoelig voor iets, maar wat precies?

Factoren die een mogelijke verklaring leken in te houden, bleken toch niet doorslaggevend. Ja, de grote bonte specht, een geduchte predator van de nogal wrakkige matkoppennesten, is toegenomen. En inderdaad, koolmees en pimpelmees werden eveneens talrijker, zodat de concurrentie om voedsel en nestgelegenheid allicht toenam. Maar dat was volgens de Britten toch niet het ei van Columbus. Ze opperen

dat verdroging van bossen wel eens een groter probleem kan zijn. Dat past in de constatering dat matkoppen zich in Nederland het beste handhaven in natte gebieden. Verder lijkt deze noordelijke soort gevoelig te zijn voor klimaatopwarming, al is onduidelijk hoe dat werkt. Zou het toeval zijn dat het zwaartepunt in de Nederlandse verspreiding zich naar het noordoosten verplaatst?

De graspieper is een ondergeschoven kindje

>> Herman van Oosten, Foto: Albert de Jong

Op een warme juni-ochtend zit Herman van Oosten op de flank van een duinpannetje. Hij tuurt geconcentreerd naar een foeragerende graspieper. Waar heeft die zijn nest?

Al het elfde voorjaar loopt hij rond in zijn onderzoeksgebied, het Vogelduin bij Castricum aan Zee. Van Oosten zoekt naar nesten, plaatst camera's en ringt nestjongen. De ecooloog met een eigen onderzoeksbureau wil ogenschijnlijk eenvoudige vragen beantwoorden. "Ik vraag me vaak af waarom de ene soort algemener of zeldzamer is dan de andere, terwijl ze qua eigenschappen op elkaar lijken. Waarom zijn graspiepers hier twee keer zo algemeen als roodborstapuiten, die ook veel op de bodem foerageren? Verschillen ze in dieet? Worden hun nesten minder vaak leeggeroofd? De kennis daarover komt vooral uit andere landen en is vaak al wat ouder. De graspieper is wat onderzoek betreft een ondergeschoven kindje."

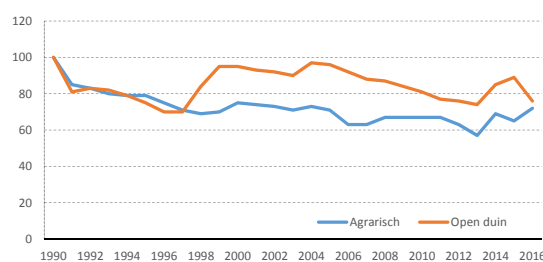
Van Oosten wijst op de wat kale, droge bodem van het duinpannetje. "Dat halfopen gras, met op sommige plekken wat dichtere pollen, dat is ideaal voor graspiepers. Ze kunnen er foerageren en broeden. In het dichte, hoge gras zitten ze vrijwel niet." De cameravallen en video-camera's bij de nesten leveren interessante informatie op. Graspiepers bleken met name langpootmuggen, roofvliegen en wat rupsen te voeren. Als nesten mislukten, kwam dit meestal door een vos.

Na ruim een half uur kijken is Van Oosten eruit. Ergens in dat ene strookje gras moet het nest zitten. Hij loopt er in een rechte lijn op af, gaat door de knieën en buigt voorzichtig wat gras opzij. Een eenvoudig nest met vier gele snaveltjes verschijnt.

Verder lezen

VAN OOSTEN H.H. 2016. *Limosa* 89: 179-184.

VAN OOSTEN H.H. 2016. *Ardea* 104: 199-212.

>> De populatie graspiepers in de Nederlandse duinen vertoont geen duidelijke trend. Afname vond vooral plaats in het agrarisch gebied, maar recent is ook daar de trend stabiel.

>> Graspieper, Foto: Marcel van Kammen

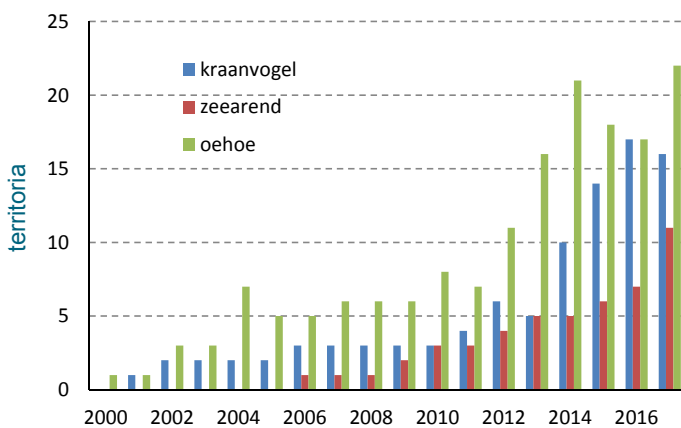

Nieuwkomers op de lijst

Op de Rode Lijst staan enkele interessante nieuwkomers zoals wilde zwaan, zeearend, kraanvogel en oehoe. Ze kwamen op de lijst omdat ze zich officieel 'gevestigd' hebben (tenminste tien jaar broedend in ons land vastgesteld), maar nog steeds in kleine aantallen. Anderen zullen zeggen 'hervestigd', want misschien nestelden ze al in een grijs verleden in ons land. Welbeschouwd zijn het succesverhalen, al doet het verschijnen op een Rode Lijst anders vermoeden.

In de meeste gevallen staat de vestiging niet op zich en is ze onderdeel van een Europese uitbreiding. Zo was de verspreiding van de wilde zwaan begin twintigste eeuw flink naar het noorden gekrompen, maar vindt sinds ongeveer 1980 weer herstel plaats. Dat heeft inmiddels geleid tot broedgevallen in ons land, maar ook in de Baltische staten, in Duitsland en Hongarije. De kraanvogel kent een vergelijkbare ontwikkeling en is inmiddels broedvogel in Nederland, Engeland en Frankrijk. De aantallen in West-Europa broedende oehoes nemen hard toe nadat de soort tientallen jaren lang bedreigd was.

Voor veel van deze soorten bestaat er een duidelijke relatie met succesvolle bescherming. Het verbieden van jacht en het bestrijden van illegale vervolging, gecombineerd met soortgerichte beschermingsmaatregelen, gaf de soorten de benodigde duw in de rug. Een van de duidelijkste voorbeelden is de zeearend. De Europese broedpopulatie is sinds 1970 vervijfvoudigd en overschrijdt inmiddels de 10.000 paren. Nederland profiteert mee. Wie had ooit kunnen bevroeden dat we anno 2017 meer dan 10 paar broedende zeearenden in ons land zouden hebben?

>> Aantalsontwikkeling van zeearend, oehoe en kraanvogel sinds 2000.

Het snort weer in de zomerse duisternis

>> Nachtzwaluw. Foto: Gerard Schouten

Tot halverwege de twintigste eeuw was het volstrekt normaal om tijdens zomernachten op heidevelden, kapvlakten en in duinvalleien het gesnor van nachtzwaluwen te horen. Rond 1950 begonnen de aantallen te verminderen. Nachtzwaluwen verdwenen uit veel broedgebieden buiten de Veluwe en Noord-Brabant. Deze afname werd toegeschreven aan ontginning, bosaanplant, recreatiedruk en 'atlantisering' van het klimaat. Pas later werd het verwoestende effect van de uitstoot van verzurende en vermestende stoffen duidelijk. Deze stoffen slaan neer in de omgeving waardoor broedgebieden vergrassen en verruigen. De verzuring beïnvloedt ook de voedselkwaliteit. Nachtvinders, het stapelvoedsel, bevatten steeds minder voedingsstoffen zoals kalk en micronutriënten.

Door de vrije val belandde de 'geitenmelker' als Bedreigd op de eerste Rode Lijst van 1985. Maar omstreeks 1990 tekende zich een herstel af, het eerst in de overgebleven bolwerken. De toename versnelde rond de eeuwwisseling en nachtzwaluwen heroverden veel van de verloren gegane broedgebieden. Met 2500-3100 broedparen zitten we in Nederland weer ongeveer op het niveau van 1950 en kan deze

nachtbraker van de Rode Lijst. Daar had niemand in 1985 een stuiver voor gegeven!

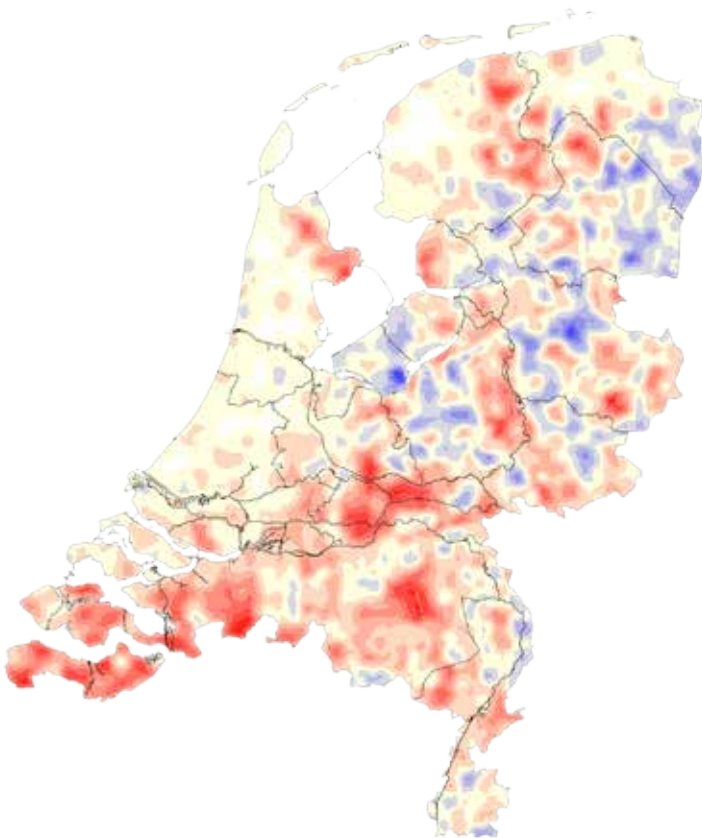
Het herstelvermogen intrigeert, want de nachtzwaluw heeft nogal wat tegen: het is een verstoringgevoelige bodembroeder, een Afrika-ganger en een soort met een lage reproductie. Dat nachtzwaluwen ook in omliggende landen weer toenemen, wijst op grootschalige oorzaken. De laatste dertig jaar werden voorjaar en zomer warmer, wat waarschijnlijk gunstig uitpakt voor nachtvinders en daarmee voor de nachtzwaluw. Ook de afname van verzurende stoffen in het milieu kan meespelen, net als sommige vormen van terreinbeheer, waaronder het kappen van bos langs en nabij heide.

Afgevoerd van de Rode Lijst

- Acht soorten
- Deels soorten die na een aanvankelijke afname vanaf 1950 een krachtig herstel hebben doorgemaakt, zoals purperreiger en kerkuil.
- Soorten die de vorige keer als nieuwkomer kwalificeerden, en sindsdien een verdere toename hebben laten zien, zoals grote zilverreiger en kortsnavelboomkruiper.

Oranje Lijst voor tijdige waarschuwing

» Deze kaart maakt in één oogopslag duidelijk waarom de grote lijster op de Rode Lijst kwam. Verschil in relatieve dichtheden van broedende grote lijsters tussen de atlasperiodes 1998-2000 en 2013-2015.
Rood = afname, blauw = toename.

Rode Lijsten verschijnen met tussenpozen van minimaal 10-15 jaren. Toch is het goed om al eerder vooruit te kunnen kijken. Welke soorten staan op de nominatie om op de volgende Rode Lijst te komen? Hoe eerder bekend is welke soorten bedreigd worden, des te eerder er maatregelen genomen kunnen worden om het tij te keren.

Daarom wordt sinds enige tijd naast een Rode Lijst ook een Oranje Lijst opgesteld, bedoeld als *early warning*. De methodiek is vrij eenvoudig. Per soort wordt de trend van de laatste tien jaren doorgetrokken met nogmaals tien jaren. Vervolgens worden de Rode Lijst-criteria toegepast op dit resultaat.

In de Vogelbalans van 2014 deden we voor het eerst zo'n voorspelling. In totaal 23 soorten werden vermeld. Zoals verwacht figureert een aantal daarvan inmiddels op de nieuwe Rode Lijst, zoals noordse stern, wulp, Europese kanarie, grote lijster, torenvalk, zwarte mees en buidelmees. Van de overige soorten blijven er veel op de Oranje Lijst staan, waaronder Kievit, scholekster, spreeuw en kуйfmees. Als er niets ten goede keert, is het een kwestie van tijd voordat ook zij doorschuiven.

>> Ruispootbuizerd. Foto: René van Rossum

Kijk breder dan broedvogels bij Rode Lijsten!

Rode Lijsten voor vogels bestaan al een halve eeuw. Nederland begon ermee in 1985. Natuurbeschermers en beleidsmakers hadden een toenemende behoefte aan inzicht in biodiversiteitsverlies, om prioriteiten in beleid en bescherming te kunnen stellen. Inmiddels zijn we alweer toe aan de vierde Rode Lijst voor **broedvogels**. Ja, in Nederland worden officieel alleen broedvogels beschouwd voor de Rode Lijst. Vreemd natuurlijk, als je bedenkt dat ons land toch vermaard is om de enorme aantallen watervogels tijdens de trek of in de winter. Daarom vroeg Vogelbescherming aan Sovon om de in Nederland bedreigde 'niet-broedvogels' in beeld te brengen.

Om te beginnen splitsten we soorten op in populaties (vaak ondersoorten) met een eigen broedareaal, trekroute en overwinteringsgebied. Die populaties zijn ingedeeld naar het functioneel gebruik van ons land: doortrekken, overwinteren en/of broeden. Dit betekent natuurlijk dat er voor dezelfde soort of onder-

soort zowel broed- als doortrek/winterpopulaties kunnen bestaan.

Vervolgens is voor alle functionele niet-broedvogelpopulaties beoordeeld of ze op de Rode Lijst horen. Criteria hiervoor waren lage en/of afnemende aantallen en de internationale relevantie van Nederland. Dit leverde een Rode Lijst van 39 populaties op, waaronder verschillende afkomstig van de toendra of de Scandinavische *ffjäll* zoals ruispootbuizerd en goudplevier. Maar er zijn ook zangvogels bij die in agrarisch landschap broeden en in Nederland in cultuurland pleisteren, bijvoorbeeld veldleeuwerik, kneu en ortolaan. Op de lijst staan ook soorten die via Nederland trekken in kleine, maar internationaal relevante aantallen. Voorbeelden zijn de lachstern, waarvan de Noordwest-Europese broedpopulatie sterk bedreigd is, en de waterrietzanger die alleen in Oost-Europa broedt in sterk afnemende aantallen.

Verder lezen:

VAN KLEUNEN *ET AL.* 2016.
Sovon-rapport 2016/01.

Internationale Rode Lijsten

Rode Lijsten voor vogels zijn er inmiddels in vele landen. Naast de nationale lijsten is er ook een Europese Rode Lijst en een Wereld Rode Lijst. Zeker voor een klein land als Nederland is het goed om verder te kijken dan de eigen landgrenzen. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen?

Onze nationale trots, de grutto, heeft de twijfelachtige eer om op zowel de nationale als de Europese en Wereld Rode Lijst te staan. Dit deelt hij met wulp, zomertortel en graspieper, soorten van het boerenland die nergens aan de malaise ontsnappen. Opmerkelijk genoeg prijken scholekster, kievit, eider en tafeleend wel op de Europese en Wereldlijst, maar (nog) niet op de nationale Rode Lijst. Dat lijkt een kwestie van tijd want ze staan al wel op onze 'early warning' Oranje Lijst. Bedenk ook dat de

criteria per lijst verschillen.

Veel soorten van die lijst staan tevens onder druk in landen als België, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken. Dit wijst op factoren die zich op grote schaalniveaus afspelen. Ook hier weer de nodige soorten van het boerenland, maar ook moerasvogels zoals roerdomp en snor.

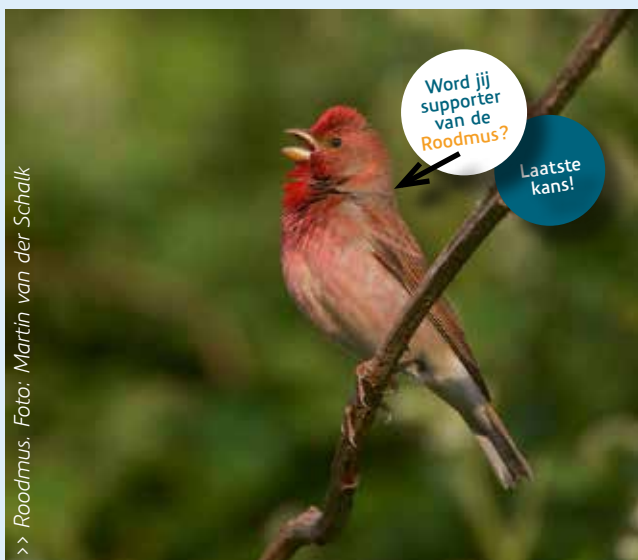
De uitzonderingen zijn er ook. Torenvalk, ransuil, grauwe klauwier en boerenzwaluw ontbreken in de buurlanden (vooralsnog?) op de lijsten. Misschien wel onverwachter zijn de andere uitzonderingen; soorten die het bij ons juist relatief goed doen. Dat geldt voor een aantal soorten van heide en soms ook kleinschalige landschappen: nachtzwaluw, boompieper, boomleeuwerik en geelgors. Het zijn soorten die baat hebben bij goed terreinbeheer.

Soorten die op de Europese en Wereld-Rode Lijst staan vergeleken met de Nederlandse Rode Lijststatus.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	NL-criteria	Europa IUCN	Wereld 2016 IUCN
Eider	<i>Somateria mollissima</i>	Niet bedreigd	Kwetsbaar	Gevoelig
Tafeleend	<i>Aythya ferina</i>	Niet bedreigd	Kwetsbaar	Kwetsbaar
Zomertortel	<i>Streptopelia turtur</i>	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Kwetsbaar
Scholekster	<i>Haematopus ostralegus</i>	Niet bedreigd	Kwetsbaar	Gevoelig
Kievit	<i>Vanellus vanellus</i>	Niet bedreigd	Kwetsbaar	Gevoelig
Wulp	<i>Numenius arquata</i>	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Gevoelig
Grutto	<i>Limosa limosa</i>	Gevoelig	Kwetsbaar	Gevoelig
Drieteenmeeuw	<i>Rissa tridactyla</i>	Gevoelig	Kwetsbaar	Niet bedreigd
IJsvogel	<i>Alcedo atthis</i>	Niet bedreigd	Kwetsbaar	Niet bedreigd
Klapekster	<i>Lanius excubitor</i>	Verdwenen	Kwetsbaar	Niet bedreigd
Graspieper	<i>Anthus pratensis</i>	Gevoelig	Gevoelig	Gevoelig

Vogelatlas zoekt supporters

In 2018 presenteren we de nieuwe Vogelatlas van Nederland. Meer dan de helft van alle vogelsoorten heeft al een supporter. Maar nog niet allemaal, terwijl de eindstreep nadert. Er zijn zelfs nog soorten van de nieuwe Rode Lijst die geen supporter hebben! Help mee met onze eindsprint voor de Vogelatlas. Steun voor 1 januari 2018 je favoriete soort, geef hem cadeau of overtuig je werkgever dat een van deze vogelsoorten toch echt jullie steun nodig heeft. Sovon.nl/eindsprint

Vogelgegevens online

Vogelgegevens zijn online te bekijken voor verschillende niveaus

- Landelijk: sovon.nl/soorten
- Provincies: sovon.nl/provincies
- Gebieden: sovon.nl/gebieden

Verantwoording gegevens

De in deze Vogelbalans gepresenteerde gegevens zijn grotendeels afkomstig van de tellingen die Sovon coördineert, in samenwerking met provincies, Rijkswaterstaat, adviesbureaus, terreinbeherende organisaties en andere kennisinstellingen.

De tellingen zijn bijna allemaal onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (netwerkecologischemonitoring.nl), een samenwerkingsverband van onder andere het Ministerie van Economische Zaken, Rijkswaterstaat, Centraal Bureau voor de Statistiek, Planbureau voor de Leefomgeving, BIJ12 en de provincies.

Het veldwerk wordt op een gestandaardiseerde manier uitgevoerd en volgens vaste richtlijnen. Op deze manier is het mogelijk om gegevens goed onderbouwd te kunnen vergelijken. sovon.nl/richtlijnen

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Vogels zijn de graadmeters van onze natuur. Om precies te weten hoe het gaat met de vogels in Nederland, organiseert Sovon door het hele land vogeltellingen. Duizenden vrijwilligers doen hier al tientallen jaren aan mee. Mede dankzij hun inzet is Sovon in staat om de vogelstand op de voet te volgen en jaarlijks actuele gegevens te presenteren.

Publicaties

De Vogelbalans is een jaarlijkse uitgave van Sovon waarin we inzicht geven in de stand en trend van vogelsoorten. Naast deze Vogelbalans brengen we jaarlijks verschillende rapporten uit, waarin we resultaten van projecten delen. In deze rapporten is ook meer te vinden over telmethodes en de wijze waarop telgegevens worden geanalyseerd. sovon.nl/rapporten

Colofon

Tekst:

Loes van den Bremer, Ruud Foppen, Fred Hustings, Albert de Jong, André van Kleunen, Kees Koffijberg, Chris van Turnhout

Eindredactie:

Fred Hustings

Beeldredactie:

Harvey van Diek

Vormgeving:

John van Betteray & Bureau Viesrood

Gegevensbewerkingen:

Lara Marx, Erik van Winden & Dirk Zoetebier

Ondersteuning:

Laurien Holtjer, Albert de Jong

Drukwerk:

Veldhuis Media, Raalte

Foto omslag:

Zomertortel (Ruurd Jelle van der Leij)

© 2017 Sovon Vogelonderzoek Nederland

Overname van informatie uit de Vogelbalans is toegestaan met bronvermelding **Sovon 2017**

Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen
Telefoon: 024 7 410 410 E-mail: info@sovon.nl
sovon.nl/vogelbalans

Verdwenen -

ernstig bedreigd - bedreigd - kwetsbaar - gevoelig